रवि शाक्य, इखाछेँ, यल

ख्यालः विषयय्
अन्तर्क्रियात्मक गोष्ठी

ने.सं. ११२५ चिल्लाथ्व २ शनिवाः

ज्यापौ

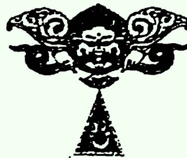
ख्यालः साहित्यय् नेवाः परम्परा

प्रा. माणिकलाल श्रेष्ठ

•

नेपालभाषाय् हास्यव्यंग्य विधा

प्रा. नर्मदेश्वर प्रधान

ख्यालिगुलु गुथि

ख्याल: साहित्यया नेवा: परम्परा

■ प्रो. माणिकलाल श्रेष्ठ

ता:हाक: सभ्यता परम्परा दुपिं जातितय् प्राचीन साहित्यय् ख्याल:या परम्परा दु, अले गुलि गुर्लिसियां उगु परम्परा प्राचीनकालंनिसें थौं तक न्ह्यानाच्वंगु दु। एशियाय् चीनया हान जातिया, अथे हे एशियाया दथुइ च्वंगु नेपालया आदिवासी नेवा: जातिया प्राचीन कालंनिसें ख्याल: साहित्य दु। प्राचीन ग्रीसया 'कामदी' नांया साहित्य भीगु साहित्यलिसे यक्व ज्व: ला:। प्राचीन ग्रीक सभ्यताया भचा लिपा विकास जूगु रोमया सभ्यताय् विकास जूगु लातिन साहित्यया 'कमेदी' प्राचीन ग्रीसया 'कामदी' पाखें यक्व प्रेरणा का:गु दुसा ग्रीक 'कामदी' लिसे लातिन 'कमेदी' पायेधुंकूगु खनेदु। अरिस्तोतलं कनात: कथं ग्रीसया 'कामदी' समाजया मभिं मनिं व मनूतय् मूर्खता व त्रुटियात विशेष याना: जीवनय् व समाज-व्यवहारय् खने दुगु गल्तीयात उला क्यनेगु आलोचना साहित्य ख:। लातिन साहित्यया 'कमेदी' व उकिया ज्व:ला:गु संस्कृत साहित्यया 'सुखान्त नाटक' दु, तर उकिया छुं छुं खँय् ख्याल:या तत्त्व दुसां व न्ह्यइपुक क्वचाइगु छगू नाटक हे जक जुल। अथे हे संस्कृत साहित्यय् 'प्रहसन' धयागु छगू प्रकारया

साहित्य दु, गुकिया उद्देश्य न्हिइकेगु जक खः, न्हिइकेत अनेक उपाय छ्यला तइ।

भीधाय् गुनिपुन्हि (गुंलापुन्हि) व्यलय् नेवाःतय् ख्यालः क्यनेगु चलनयात कयाः नेपाली भाषाभाषीतय्सं नं 'प्रहसन' क्यनेगु याःगुलिं 'प्रहसन' धयागु ख्यालः खःला वा प्रहसन व ख्यालः छगुं तुं धयागु आपाःसिके भ्रम लानाच्वंगु दुगुलिं थ्व विषयय् भतिचा चर्चा यायेगु उपयुक्त हे जुइ। संस्कृत काव्यशास्त्रय् प्रहसन धयागु रुपकया छगू भेद खः। रुपकया झिगू भेद दु, उकी मध्ये नाटक छगू खःसा प्रहसन नं छगू खः, अले मेमेगु च्यागू भेद दु। थुकथं प्रहसन व नाटक सादृश वा छुं खँ ज्वःलाःगु रचनात खः। (छायधाःसां थ्व निगू प्रकारया रचना रुपकया हे भेद खः।) अथे जूगुलिं संस्कृत साहित्यया परम्पराय् 'प्रहसन' रुपक खःसां नाटकया अन्तर्गत मलाः, यद्यपि नाटक थें तुं प्रहसन नं अभिनयात्मक दृश्य-काव्य खः। उकथं हे लातिन साहित्यया 'कमेदी' व संस्कृतया 'सुखान्त' धयागु नाटकया छगू प्रकार खः, न्ह्यइपुक क्वचाइगु नाटक खः। नेवाः परम्पराय् 'ख्यालः' छगू प्रकारया नाटक खः, प्याखं खः, छगू खास उद्देश्य दुगु विशिष्ट प्याखं खः। लातिनया कमेदी थें ख्यालः नं छगू प्रकारया नाटक जूसां कमेदीनाप ख्यालः पाः। कमेदीया मुख्य जोड प्याखंया अन्तना दु, प्याखं न्ह्यइपुक क्वचायेमाः, पात्रतय् वियोग मखु संयोग जुइमाः, पात्रतय् लिपा वर्नाः वा प्याखं क्वचाइवलय् सुखै सुख जुइमाः। नेवाः परम्पराय् धाःसा ख्यालःया मूल जोड अन्त वा क्वचाइवलय् जक मखु, च्वंनिसें क्वथ्यंक ख्यालः जुइमाः, ख्यालःया मुख्य रुप आलोचना (मभिं मनिंया विरोध) खः, उकिया (वा आलोचनाया) माध्यम व्यङ्ग खः। झिन्हय्गूगु व झिंच्यागूगु शताव्दीया अंग्रेजी साहित्यया 'सटाएर' नांया कवितानाप नेवाः 'ख्यालः' या उद्देश्य ज्वःलाः। अंग्रेजी 'सटाएर' रचनाय् 'आइरनि' (व्यंग)या माध्यमं 'सटाएर' (आलोचना) यानातइ। थ्व 'सटाएर' कवितापाखें प्रेरणा कयाः अंग्रेजी कविताय् 'सटाएर-प्ले' धयागु छगू प्रकारया नाटकया विकास जुइव धाःसा अंग्रेजी 'सटाएर-प्ले' नेवाः ख्यालःलिसे भचा ज्वःलाःगु खनेदु।

अथे हे च्वय् धयाथें 'प्रहसन' लिसे नं ख्यालः यक्व पाः। 'प्रहसन' न्हीकेगु उद्देश्यं च्वयाःतःगु छगू रुपक खः। थ्व रचनाया मूल उद्देश्य न्हीकेगु खः, छु याःसा दर्शकपिंत न्हीकाः मनोरञ्जन विइफइ धकाः अनेक जुक्ति छ्यलाः कलाकारं अभिनय याइ। 'प्रहसन' शव्दया छगू अर्थ 'न्हीकेगु उद्देश्यं च्वयाःतःगु रुपकया छगू भेद' खःसा थ्व शव्दया मेगु छगू नं अर्थ दु, व खः 'तसकं न्हिलेगु वा तसकं

न्हीकेगु' । थथे न्हीकेगु वा दर्शकतय्‌त 'प्रहसन' याकेगु रचनायात नां प्रहसन खः । प्रहसनय्‌ पूवंक वाखं दयेमाः धयागु मदु, पूवंक छगू घटना नं दये हे माः धयागु मदु । सुयां नक्कल यानाः नं न्हीकेफु, छुं छगू न्हिले मास्ते वइकथं अभिनय यानाः, छुं हावभाव क्यनाः जक न्हीकूसां गाः । माथं वंगु पीच-रोडय्‌ लुफिं हानाः दःगु क्यनाः न्हीकूसां प्रहसन जुइ । पश्चिमी साहित्यय्‌ 'कमिक' पिकायेगुयात प्रहसनया अभ्यास धाये जिउ ।

ख्यालः साहित्य व ख्यालः परम्पराय्‌ ह्रास वःगु ई राणाकालय्‌ गुन्हिपुन्हिबलय्‌ ख्यालः वनेगु धकाः मल्तामाः क्वखाना वयेगु वा ख्वालय्‌ हाकलं पाना वयेगु, छुं पिनेया पहिरनं क्यनाः वा शरीर व ख्वाःया हावभावं जक न्हीकेत सनेगु मात्र न्हीकेगु जुल, व ख्यालः मखु । ख्यालः ला धाथेंया जीवनय्‌ दुगु, जनतां प्रत्यक्ष भोगे यानाच्वंगु समस्या, सर्वसाधारण जनतां थःगु अनुभवं थःत मछिंगु, थःगु पीडा थःगु दुःख मर्का ब्वयातःगु थःगु असहमति क्वातुक्क अभिव्यक्त यायेगु ख्यालःया मू उद्देश्य खः, अभिव्यक्ति क्वातुकेत प्रभावकारी जुइकेत काइगु माध्यम जक न्हीकेगु (हास्य) व वागलय्‌ न्याकाः न्ववायेगु (व्यंग) खः । थुकथं ख्यालःया विषयवस्तु आलोचना, असहमति, विरोध खः, उकिया माध्यम व्यङ्ग खः, व्यङ्गयात नाइसे च्वंकेत हास्य ल्वाकछ्याइगु खः । हास्य ख्यालःया मूल आत्मा मखु, माध्यम नं मखु, सवाः वंयेकेत ल्वाकछ्याइगु मसला जक खः । अथे जूगुलिं ख्यालः प्रहसन मखु । ख्यालःया ख्यालीइ न्ह्यइपुकेत न्हिला ल्वाकछ्याइगुलिं थुकियात ख्यालिन्हिलि धाइगु खः ।

नेपालभाषाया आधुनिक ख्यालः साहित्यया विशिष्ट व्यक्तित्व रामशेखर नकःमिया शब्द कथं 'रसदार खँपु व काइदा माफिकं थासय्‌ लाकाः घों नकातःगु ध्याचू नितां ख्यालःया ज्यान खः, प्राण खः ।' थुकथं हास्य व्यंग (ध्याचू) नितां ख्यालःया प्राण खः । थ्व नितां ल्वाकज्यात धायेवं ख्यालः सजीव जुइ, तर हास्य व व्यंग नितां ख्यालःयात सजीव याइगु माध्यम जक खः, उकिया विषय ला आलोचना, असहमति, विरोध खः । मभिं मनिंया विरोध मदयेकं ख्यालः पूवनीमखु । थुकथं मूलतः ख्यालःया उद्देश्य छुं सुधार यायेगु खः, परिवर्तन व प्रगतिया कामना ख्यालःया प्रेरक शक्ति खः ।

ख्यालः च्वय्‌ धयाथें विशिष्ट प्रकारया नाटक खः, अभ धाथें ला थ्व विशिष्ट रुपया साहित्य खः । थज्याःगु विशिष्ट रुपया विधा साहित्य खः धकाः

कुला: प्रशिद्ध ख्याल: च्वमि पद्मरत्न तुलाधरं धयादीगु दु- 'च्वमिया कल्पना वा च्वमि याक:चिया जक अनुभव नं साहित्यया विषय ला जुइफु, तर ख्याल: विधाय् काल्पनिक खँ स्वया: नं व्यवहारसिद्ध खँ व आम जनताया हे अनुभवया खँयात आधार दयेका: न्ह्यब्वइ।' ख्याल: च्वमि छम्ह व्यक्ति जुइफु, तर वं थ:गु अभिव्यक्तिइ समाजया छगू त:धंगु समूहया प्रतिनिधित्व यानाच्वनी। थुगु दृष्टिं ख्याल:या सिर्जक आम जनता ख:, ख्याल: जनताया स: मजूसा सच्चा ख्याल: जुइ फइमखु। नेवा: परम्परा कथं ख्याल: धयागु सर्व साधारण जनतां थ:गु जीवनया अनुभवय् थ:त मछिनाच्वंगु थ:त पीडा बियाच्वंगु खँप्रति असहमति, असन्तोष व अफ्व छुं कथंया 'वियोग' प्वंकीगु जनतां हे ब्वति काइगु क्रियाकलाप ख:।

ख्याल: नं छगू प्रकारया प्याखं (नाटक) ख:सा मेमेगु नाटकलिसे थ्व विशिष्ट नाटक, ख्याल:या स्वरुप छुं भति पा:, खास याना: प्याखंया पात्रया खँय्। पश्चिमी नाटक विधा शुरुया विकासया इलय् अर्थात प्राचीन ग्रीक साहित्यया नाटक विधाय् त्रासदीइ ला सामान्य (वा सर्वसाधारण) सिकं च्वय्यापिं अथवा विशिष्ट मनूत उकिया पात्र जुइ, पात्रत सामान्य सिवें च्वय् जुइवलय् नायक ला भ्रून हे च्वय्याम्ह जुयाच्वनी। प्राचीन ग्रीक साहित्यया परम्पराय् त्रासदी धयागु हे नायकया छुं मिसन (भाला कयात:गु ज्या) य् असफलताया वाखं ख:। थ्व 'नायकया असफलता' धयागु ग्रीक धारणा लिपा लातिन साहित्यय् व अनं अंग्रेजी साहित्यय् तक नं 'नायकया पतनं (कुतुंवंगु, नैतिक पतन मखु, जीवन क्रमय्, पदय् वा समाजया स्थितिइ पतन) या वाखं जूवन। अरिस्तोतलं 'प्वेतिक्स' सफुलिइ च्वयात:कथं त्रासदीया नायक झीसं (दर्शक, पाठकपिंसं) श्रद्धा याइम्ह 'मोडेल' (नमूना, आदर्श) पुरुष जुइ। नायक ला 'मोडेल' हे जुइ, मेपिं नं झीत प्रेरणा विइपिं 'सामान्य सिकं च्वय्यापिं' व्यक्ति जुइ। प्राचीन लातिन साहित्य व यूरोपया विभिन्न साहित्यय् नं 'त्रासदी'/त्राजेडी नाटकया पात्रपिं सामान्य जनता सिवें च्वय्या स्तरयापिं जुइ।

ग्रीक साहित्यया 'कामदी', लातिनया 'कमेदी' व अथे हे अंग्रेजी व मेमेगु युरोपीय भाषाया साहित्यय् नं कमेदिया पात्रत अप्व: धयाथें सामान्य सर्वसाधारण जनताया स्तरयापिं जुइगु जूसां कम से कम नायक छम्ह जक जूसां, व शायद मेपिं निम्ह स्वम्ह पात्र ला विशिष्ट स्तरयापिं हे जुइ।

प्राचीन संस्कृत काव्यशास्त्र आचार्यपिनि विचारकथं नं नाटकय् 'सुखान्त,

दुखान्त वा संयोगान्त वियोगान्त न्ह्यागु हे जूसां) नायक पात्र 'धीर, वीर प्रतापी उद्धात्त-स्वभावयाम्ह' हे जुइमा:, अथे हे मेपिं छम्ह निम्ह प्रमुखपिं पात्र नं सामान्य सिबें च्वय्यापिं हे जुइ ।

तर ख्याल:या पात्रपिनि महत्व उमिगु विशिष्ट पद वा विशिष्टताय् च्वनीगु मखु, उमिगु प्रतिनिधित्व यायेगु शक्तिइ च्वनी । अर्थात ख्याल:या पात्र छम्ह व्यक्ति जक मजुसे समाजया धायेंया जनताया विभिन्न समूहया प्रतिनिधिपिं जुइ । ख्याल: प्याखनय् पात्रतय्सं न्ववाइगु, पात्रतय्सं याइगु ज्या, उमिगु व्यवहार स्वयाच्वनेवलय् दर्शकपिंसं थ:गु हे जीवन, थ:गु हे वाखं दवुलिइ क्यनाच्वंगु तायेकी । ख्याल:-विधाया सशक्तता हे उकिया जीवन-सादृश घटना ख: । यथार्थ चित्रण न्ह्यागु नं नाटकयात प्रभावकारी जुइकेगु छगू तत्त्व ख:, तर ख्याल:या लागिं धा:सा ध्व यथार्थ चित्रण प्रभावकारी जुइकीगु तत्त्व जक मखु मदयेक मगा:गु लक्षण ख: । सर्वसाधारणया जीवन अर्थात उमिगु जीवनय् जुयाच्वंगु घटना, उमिसं भोगे यानाच्वंगु समस्या, उमिगु दु:ख कष्ट मर्का व्वयेगु, उमिगु वांमला:गु आनिबानियात कुंखिनेगु, उमिसं यानाच्वंगु मखुगु व्यवहारयात न्वायेगु फुक्क दुध्या:गु तर नाइक, यइपुक, न्ह्यइपुक न्वाइगु, न्वायेगुया साथय् न्हिइकेगु ज्या याइगु नाटक ख्याल: नाटक ख: । छतिं हे कत: थें मताइगु, थ: हे थेंच्वंपिं पात्रत थ:थ: खँ ल्हाना: छुं मखुगु मजिउगुया आलोचना या:गु न्यनीवलय् दर्शकतय्सं थ:त हे न्वाना च्वं थें ताइगु, अथेसां न्हिइकु न्हिइकुं ह्ययेका: कनाच्वं थें ताइवलय् दकलय् प्रभावकारी आलोचनाया नाटक-रुप ख्याल: ख: ।

थुगु दृष्टिं स्वयेबलय् सटाएर-कविताया लक्षण कँनेत अंग्रेज कवि अलिग्जाण्डर पोपं बिउगु उपमा भीगु ख्याल: साहित्यया लक्षणया व्याख्या यायेत नं ल्व: । पोपं धयात: कथं सटाएर-कविता धयागु 'मलहम पानात:गु व च्वामुगु चक्कु' ख: । चक्कु थें सुइरो थें ज:गु व च्वामुगु ध्याचू भीगु नुगलय् थ्यंक दुहां वंक सुइ, उकिं घा: जूसां उकी पानात:गु मलहमं सिचुसे च्वंकी अर्थात सिचुगु शिक्षा बिइ । नुगलय् दुने थ्यंक सुइफुगु ध्याचूया आलोचना नापं सिचुगु मलहम थेंज्या:गु शिक्षा अर्थात न्वायेगु हक्केगु नापं ध्वाथुइक थुइका बिइगु नाटक ख्याल: ख: ।

ख्याल: प्रजातान्त्रिक वातावरणय् प्रस्फुरित जुइ । नेवा:तय् प्राचीन इतिहास गणराज्यया इतिहास ख: । लिच्छवि शासनकालया सुरुया ई जन निर्वाचित

गण नायकया शासन खः। लिच्छवि कालया शासकपिंत जुजु धयातःसां शुरुइ उपिं निर्वाचित जुजुपिं खः, प्राचीन कपिलवस्तुया 'जुजु' शुद्धोधन थें जन निर्वाचित गण-नायक जुजु। लिच्छवि कालया शुरुयापिं शासकपिं अवु धुंकाः काय जुयाः भवःलिंवःगु स्वयेबलय् राजतन्त्र थें च्वंसां लोक सम्मतिं समर्थन मयाःसा जुजु जुइ मदुपिं। वृषदेवं थः काय शंकरदेवयात उत्तराधिकारी घोषणा यानाः अवु धुंकाः काय अले वया काय हे गद्दीइ च्वनेगु प्रथा स्थापना यायेवं तिनि अर्थात वृषदेवया इलंनिसें तिनि धाथेंया राजतन्त्र पद्धति शुरु जुइ। थुकथं राजतन्त्रं क्वातुक्क हा कायेधुंकाः नं लिच्छवि कालया उत्तरार्ध व मल्ल कालया अन्त तक नं लोक सम्मतिया तःधंगु शक्ति दुगु हे खनेदु। ख्वपया अन्तिम मल्ल जुजु रणजीत मल्लं राज्यया फुक्कं महत्वपूर्ण निर्णय यायेत ३२ गू त्वाःया थकालिपिं सःताः उमिसं बिउगु सल्लाह बाध्यात्मक जुइगु व्यवस्था, अथे हे यलय् काजीपिंसं जुजु हिलीगु व्यवस्था थुकिया दसु खः। लिच्छविकालया गण-राज्यया 'प्रजातान्त्रिक' पृष्ठभूमिइ नेपाल मण्डलय् ख्यालः परम्पराया जन्म जूगु जुइमाः, अले मल्ल काल न्यंक हे ख्यालःया विकास जुयावल। उगु इलय् ख्यालः ला नेवाः लोक संस्कृतिया अभिन्न अंग जुल। सर्वसाधारण जनतापाखें हे उत्पत्ति-जूगु, सर्वसाधारण जनतां हे ब्वति काइगु व जनतां न्ववानाच्वंगु सः ख्यालः खः। ख्यालःयात जनताया म्हुतु व मिखा नितां धायेछिं। ख्यालःया माध्यमं म्हीसं मिखां थें समाज खनाच्वनी, अले म्हुतुं थें ख्यालःया माध्यमं जनता न्ववानाच्वनी। ख्यालः विधा रचना यानाः नखः थें हे न्यायेकाः जनतायात थःथः मनया खँ व्यक्त याकेगु प्रथा कथं विकसित जूगु नेवाः जन-संस्कृतिया अंग नेवाः ख्यालः खः।

ख्यालः छगू क्रियाकलाप खः, व्यक्तिगत मखु, सामूहिक क्रियाकलाप, छाय् धाःसां थुकी जनतां सामूहिक वा सामुदायिक रुपं ब्वति काइ। जनताया थवंथःया सम्पर्क व बिचाः कालविल व छलफलं पिहां वःगु खँ ख्यालःया माध्यमं व्यक्त जुइ। नेवाः जाति हे सामूहिक व सामुदायिक संस्कारया क्वातुगु परम्परा जाति जूगुलिं थुगु जातिया जनताया दथुइ ख्यालः साहित्यं वांलाक हा काये फुगु खः।

ख्यालःया विकासय् राजनैतिक स्थितिया गाक्कं प्रभाव लाइ। अभिव्यक्तिया स्वतन्त्रता व प्रजातान्त्रिक वातावरणय् ख्यालः क्वातुक्क ब्वलनी। मेगु शब्दं धायेगु जूसा राजनैतिक, सामाजिक व धार्मिक सहिष्णुताया वातावरणं ख्यालः

व्वलंके जक मखु, स्वस्थ्य रुप नं विइ। मल्ल शासनकालय् राज्य व्यवस्था राजतन्त्रात्मक ख:, आधुनिक प्रजातन्त्र धयागु उगु इलय् द हे मदुनि, अथेसां लोक सम्मतिप्रति आस्था दुपिं शासकपिंसं ख्याल:यात प्रोत्साहन व संरक्षण बिल, गुलिं शासकपिंसं ला नख: कथं हे ख्याल:यात वयेकेबिया: जनताया धारणा स्वयेगु माध्यम नं दयेकल। स्वेच्छाचारी मनोवृत्ति दुपिं शासकतय्सं धा:सा ख्याल:यात वेक्व:मिखां स्वयेगु यात, क्वत्यलेगु नं स्वल, उज्व:गु इलय् ख्याल: पर्व छगू औपचारिकता जक जूगु खनेदु। शाह शासनकालय् नेवा:तय् ख्याल: परम्परा भचा कमजोर जूसां शुरुया इलय् छुं ई जन सम्मति व जनधारणाया अभिव्यक्ति कथं हे न्ह्यात। लिपा वना: नेपा:या राजनीतिइ अत्याचार, राज्य-दमन, दरबारिया षडयन्त्र, महत्वाकांक्षीतय् स्वेच्छाचारिता थहां वंलिसे ख्याल:या रुप स्यना वन। राणा शासनकालया राजनैतिक दमन कालय् ख्याल: साहित्यय् विकृति वल। थुकथं थ्व नेवा: जनजीवनया अभिन्न अंग जुयाच्वंगु नेवा: ख्याल: राजनैतिक स्थितिं याना: भन भन शिथिल जुया वन, न्हना वन, ख्याल:या नामं 'मिसातय्त गिजे यायेगु, कुंखिनेगु' व अश्लील ख्या: यायेगु जुल, सार्वजनिक जीवनया खँ न्ववायेगु त्व:ताछ्वत। २००७ सालया परिवर्तनं राणा शासन क्व:दलेवं छुं समय व अनं लिपा २०४६ या जन आन्दोलनं व:गु परिवर्तन लिपा ख्याल: परम्परा हाकनं सशक्त जूगु दु। थ्व अवधिइ ख्याल: हाकनं दना वये फुगु जक मखु, नेपालभाषाया विशिष्ट ख्याल: च्वमि पद्मरत्न तुलाधरजुं छुं दँ न्ह्य: 'नेपालभाषाया ख्याल: साहित्यया तहा:गु परम्परा दुसां न्हू ख्याल: साहित्य ब्वलना व:गु मदुनि' धका: धयादीगु स्थिति छु भति हिला: थौंकन्हय् न्हू ख्याल: साहित्यं बुलुहुँ जूसां थिसिलाक्क पला: न्ह्याकूगु दु। थुकथं थौंकन्हय् नेपालभाषाया ख्याल: च्वमिपिंसं वर्तमान स्थितिप्रति सचेत जुया: ख्याल: च्वयेगु बांला:गु प्रवृत्ति ला खने दुगु दु, तर विभिन्न च्वमिपिंसं च्वयात:गु ख्याल: रचनात मुंका स्वयेबलय् नं आपालं रचनाया विषयवस्तु उथें उथें च्वंगु, सकलें मखुसां आपा:सिके थ:गु संग्रहस त:गू मछि ख्याल:या विषय छगू हे जुयाच्वंगु खनेदु, व विषय ख: थौंया राजनीतिक विषमता। विषमताय् नं मुख्य ला राजनैतिक नेतृत्ववर्गय् व:गु सिद्धान्तहिनता व भ्रष्टाचार। पंचायती तानाशाही क्व:दला: बहुदलीय संसद व्यवस्था वल, दक्षिण एशियायागु हे दकलय् बांला:गु संविधान धका: संविधानया निर्माता व विभिन्न प्रजातान्त्रिक पार्टीतय्सं दावी या:गु संविधानं जनताया अधिकार रक्षा याये मफुगु, व्यवस्थां जनता व

देशया समस्या समाधान याये मफुगुलिं व्याप्त जुयाच्वंगु नैराश्ययात थौंकन्हय्या ख्याल: च्वमिपिंसं ब्वया: क्यनाच्वंगु खनेदु । तर विचा: यायेमा:गु ख: मनिं, मनिं, अन्याय, अत्याचारया विरोध यानां जक मगा:, थज्या:गु विकृतिया विरोध यायेवलय् असन्तोषया नामं नैराश्य व्यक्त जूसा, रचनां जनताय् नैराश्यया भावना पिकायेगु ज्या जूसा ख्याल:या उद्देश्य पूवनी मखु, भ्रन थम्हं विरोध यानाच्वनागु नाम्रियात हे व: विइगु ज्या जूवनी ।

विभिन्न साहित्यिक विधा मध्ये दकलय् अप्व: समसामयिक स्थिति व प्रश्नयात कया: च्वइगु, अर्थात थौंया जनताया समस्यायात हे कया: च्वइगु व जनताया स:या प्रतिनिधित्व याना: न्ववाइगु साहित्य-विधा ख्याल: विधा ख: । जनताया थौंया सरोकारया मू विषय छु ख:, देश व समाजया मू आवश्यकता छु ख: धयागु खँय् ख्याल: च्वमि न्ह्याबलें सजग जुयाच्वनेमा: । जिं धयाच्वनागु ख्याल:-रचनां न्ह्यावलें सन्देश बिया हे च्वनेमा: धका: ख्याल: धयागु हे 'प्रचारवादी साहित्य' धायेत्यनागु मखु । थ:गु खँ कनेवं प्रचारवादी जुइमखु, मेपिंनिगु खँ फुक्क सुचुका: ख:सां मखुसां थ:गु खँ जक ब्वये हयेगु ज्या प्रचारवादी ख:, उज्व:गु 'प्रचारवाद' गुगुं नं साहित्य-विधाया उद्देश्य जुइ मजिउ । साहित्यं, विशेष याना: ख्याल: रचनां ला भ्रन हे देशयात मालाच्वंगु, समाजयात मा:गु, जनतायात मा:गु खँया पक्षय् व खँयात ब: विइ कथं च्वइ ।

भ्रीसं क्रान्तिया खँ ल्हानाच्वना, 'थौंया क्रान्तिया अभिभारा', 'क्रान्तिया थौंया चरण' आदि आदि धयाच्वना । थौं देशय् जुयाच्वंगु खँ, देशय् विद्यमान स्थिति-बांला: लाकि बांमला: ? बांला:सा थथे हे तया तयेमाल, थ्व स्थितियात रक्षा यायेमाल, बांमला:सा हिले माल । न्ह्यागु नं खँ तयाँ तयेगु लाकि हिलेगु धाल कि निगू विचार व हे वइ । समाजय् न्ह्याबलें निथ्व: मनू दइ- आ गथे ख: अथे हे याना तये माल धाइपिं छथ्व:, थ्व फुक्कं हे मजिल द्धन्व हे हिले माल धाइपिं छथ्व: । मेगु ला छु, थौंया देशय् जुयाच्वंगु द्वन्द्व लडाईंया स्थिति दिके माल, शान्ति हयेमाल धका: सम्पूर्ण ला मखु विशाल जन समुदाय हालाच्वन, जनयुद्ध यानाच्वना धका: तुप: ज्वना: ल्वानाच्वंपिं विद्रोहीतय्सं नं याकन शान्ति हयेमा: शान्तिया लागिं जिमिगु थ्व थ्व माग दु धयाच्वन, सरकारं नं शान्तिवार्ता याये धयाच्वन । तर सकसिनं शान्तिया चाहना यानाच्वंबलय् नं लडाईं मदीमा, न्ह्याब्लें द्वन्द्व जुयाच्वनेमा धका: इच्छा याइपिं नं दु - उपिं ख: हतियार (ल्वाभ:) मिइपिं, न्याये-

मिइ चूलाका विइपिं दलालत व हतियार न्यायेवलय् छ्यापं (कमिशन) स्याये दइपिं मनूत । थौंया स्थितिइ झीगु विद्यमान स्थिति हिलेमाल धाइपिं बहुसंख्या दु । बहुसंख्याया आकांक्षा हे समाजया आकांक्षा ख:, देशया माग ख: । स्थिति हिले मा:गु थौंया युगया माग ख: । हिलेगु धयागु परिवर्तन ख:, परिवर्तनयात हे क्रान्ति धाइ । थौं ख्याल: च्वमि लगायत सकल जनपक्षीय लेखकर्पिनि कर्तव्य नेपाल क्रान्तिया सेवा यायेगु ख: । क्रान्तिया सेवा धयागु क्रान्तिया पक्षय् हालां जक मगा: । 'क्रान्ति माल' जक धयां गा:सा 'इन्किलाव जिन्दावाद' धका: हाला विइवं गात, 'नाराबाजी' रचना राजनैतिक पर्चा जुइफु, साहित्य जुइ मखु, ख्याल: जुइमखु । क्रान्तिया पक्षय् च्वयेगुया अर्थ क्रान्ति हइपिं कर्ता अर्थात जनतायात क्रान्तिया प्रेरणा बिया: उमित लँ क्यना बिया: क्रान्तियात व: विइगु ख: ।

थौं ज्याच्वंगु स्थिति मजिल, हिलेमाल धायेत थौं छु जुयाच्वन बांलाक थुइकेमा: । ख्याल:या माध्यम व्यङ्ग (वा ध्याचू) ख:, तर छुकियात व्यङ्ग यायेगु रे, जुयाच्वंगु मभिं, मनिं, बांमला: आदियात उला: क्यनेगु, भण्डाफोर यायेगुया माध्यम व्यङ्ग ख: । जुयाच्वंगु स्थितिया यथार्थ चित्रण वा यथार्थवाद जनपक्षीय ख्याल: रचनाया मूल आत्मा ख: । न्ह्याक्व कलात्मक ढङ्ग च्वयात:सां, न्ह्याक्व न्ह्याइपुक मनूतयत न्हिइके फइगु रचना जूसां उकी क्यनात:गु समाजया स्थितिया चित्रण यथार्थवादी मजुल धायेव ख्याल: निरर्थक जुइ ।

यथार्थवादया अर्थ जुयाच्वंगु खँ गथे ख: अथे मपाक्क क्यना विइगु । तर थुलिं जक जनपक्षीय लेखक, जनपक्षीय ख्याल: च्वमिया कर्तव्य पूवनी मखु । जुयाच्वंगुया यथार्थ चित्रण यायेगु नापं मभिं मनिं अन्याय अत्याचारया विरोध नं यायेमा:, च्वमियाके विद्राही प्रवृत्ति व रचनाय् विद्रोही लक्षण जनपक्षीय साहित्यय् दये हे मा: । जनपक्षीय ख्याल: च्वमि धयाम्ह नं जनपक्षीय लेखक ख: । मेमेगु साहित्यिक रचनासिकें ख्याल:- भचा पा:गु दु धा:सां ख्याल:या विशेषता धयागु हे पद्मरत्नया शव्दं 'कनेबलय् तप्यंक धयां असर मलाइगु खँयात बेक्वयेक धया:, बेक्वयेक धया: मुलाहिजा तयाच्वने म्वा:गु खँयात तप्यंक हे धया:, कडा शब्द हे प्रयोग याना: मा:थाय् मा:कथं प्रहार यायेगु' तर थथे प्रहार यायेवलय् 'न्ह्याक्व हे स्याचुक प्रहार यानात:गु दुसां सुनां नं नुगलय् स्याकेथाय् मदइगु अवस्था नं साहित्यिक ढंगं सिर्जना यानात:गु' रचना ख: । थज्या:गु ख्याल:या विशिष्ट लक्षणयुक्त विधि छ्यला: मभिं मनिंया विरोध ख्याल: च्वमिं अनिवार्य रुपं यायेगु थौंया

आवश्यकता खः ।

थुकथं जनपक्षीय ख्यालः लगायत फुक्क जनपक्षीय साहित्यया १) यथार्थवादी चित्रण, २) मभिं मनिंया विरोध नापं निगू लक्षणया अतिरिक्त जिं स्वयेवलय् जनपक्षीय लेखकपिंसं अनिवार्य रुपं ध्यान विइमाःगु मेगु छता खँ नं दु- व खः पाठकपिंके नैराश्य वयेके मविइगु । ख्यालः रचनाय् मभिं मनिंया विरोध जक दत, अले पाठकपिंसं व्वनीवलय् व दर्शकपिंसं स्वइवलय् स्वःस्वःथाय् चाकःलिं न्ह्याथासं मभिं मनिं जक व्याप्त जुयाच्वंगु खनीवलय् 'थन ला छुं हे जुइ फइमखु' धयागु नैराश्य पाठकपिंके वयेफु । उदाहरण छगू न्ह्यब्वये- ख्यालः च्वमिं थौंया स्थिति अर्थात २०४६ या जन-आन्दोलन धुंकाः वहुदलीय संसद व्यवस्था वयेधुंकाःया स्थिति चित्रण याःवलय् यथार्थवादी जुयाः स्थितिया यथार्थ क्यँसें वहुदलीय प्रजातन्त्र व प्रजातान्त्रिक सम्विधान वल, तर देश व जनताया समस्या छुतिं हे समाधान मजूगु, जनतायात राज्यं झन झन दमन जक तनेगु ज्या यानाच्वंगु, अशान्ति, असुरक्षा, महंगी, भ्रष्टाचार झन झन थहां वनाच्वंगु, सरकारी व विपक्षी निघ्वलं राजनैतिक पार्टीया नेतापिंके सैद्धान्तिक निष्ठता मदुगु, न्ह्यागु पार्टीया सरकार वःसां भ्रष्टाचारया ज्या जुइगु, सकलें उलि हे ग्यंपिं खने दयाच्वंगु खँ व्यक्त यानातःसां रचना ला यथार्थवादी खः, तर थुकिं छु प्रभाव लाइ ? सरल, सीधासाधा दर्शक पाठकपिंसं ला 'फुक्कं खुँया खुँ, झीथाय् छुं हे जुइ मखु' धयागु धारणा काइ, अले थ्व जन नैराश्यं फाइदा ला जनताया दुश्मनतय्त जुइ । अथे जूगुलिं मभिं मनिंया विरोध यायेगुया लिसें लेखकं छन्हु थ्व स्थिति हिली तिनि धयागु भविष्यप्रति आस्था व अथे हिलेगु शक्ति जनतायाके दु धयागु आम जनताप्रति विश्वास अर्थात परिवर्तन यायेफुगु वा क्रान्तिया विजय हयेफुगु जनशक्तिइ आस्था नं क्यनेमाः ।

ख्यालः धयागु जनताया दथुं दना वइगु साहित्यिक रचना खः, जनता धयाम्ह ख्यालःया प्रेरणा व श्रोत जक मखु, कर्ता नं खः । नेपालभाषाया ख्यालः साहित्यया च्वमिपिं नेवाः जनताया साँस्कृतिक प्रतिनिधि खः, नेवाःत छगू सुसंस्कृत सभ्यताया थुवाः जाति जुयाः नं थौं उपेक्षित, उत्पीडित जाति खः, थःगु जातीय अधिकारया लागिं ल्वानाच्वंगु जाति खः । उमिसं यानाच्वंगु थ्व संघर्ष देशया प्रजातान्त्रिक संघर्ष वा प्रजातान्त्रिक क्रान्तिया अभिन्न अङ्ग खः । थ्व जातिया सेवा यायेगु, उमिगु अधिकारया पक्षय् दनेगु, अर्थात थौंया प्रजातान्त्रिक क्रान्तिया अभिभारा पूवंकेत वः विइगु हे नेपालभाषा ख्यालः च्वमिपिनिगु तात्कालीन अभिभारा खः ।

नेपालभाषाया हास्यव्यंग विधा

■ नर्मदेश्वर प्रधान

'हास्य व्यंग' थय्‌क स्वयेबलय् अलग्गगु विधा थें च्वं। तर ध्व अथे मखु। हास्यव्यंग धायेबलय् ध्वयात शैली, प्रस्तुत यायेगु पहः, विधिकथं नाले फइ। कविता, उपन्यास, बाखं, प्याखं, निवन्ध थुपिं साहित्यया थीथी विधात खः। थुपिं विविध विधात हास्यव्यंग शैली ज्वनाः वयेफु। हास्यव्यंगं जाःगु कविता, प्याखं, निवन्धत थुकिया दसि खः।

हास्य व्यंग धायेबलय् थन 'हास्य' व 'व्यंग' निगू खँग्वःया योग जुयाच्वंगु खने दइ। 'हास्य' जक अलग्ग नं दयेफु, अथे हे 'व्यंग' अलग्ग नं वयेफु। तर हास्य व्यंग धायेबलय् हास्य-व्यंगया संयुक्त मिश्रित रुप जुइ। थुकी हास्यतत्व दयां जक मगाः, व्यंग नं दयेमाः, अथे हे व्यंग जक दयां नं मगाः अन हास्य पक्ष नं वयेमा।

मनूतय्‌त कुचुकुचु नका: न्हीकेगु वा सुं च्वत्तुक्क दइवलय्‌ न्हिलेगुली नं न्हिला दइ तर व व्यंग जुइ मखु। ध्याचू छ्यलेबलय्‌ शैली मात्र आक्रमक, आक्षेपपूर्ण जुलकि नं उकिं हास्य पिज्वयेके फइमखु। उकिं हास्य-व्यंग धायेवलय्‌ हास्य व व्यंग निर्धायां उपस्थिति अन दयेमा:। मात्रा पायेफु। गनं व्यंग न्यून जुया: हास्य प्रधान जुइफु, गनं व्यंग प्रधान जुया: हास्य गौण जुइफु। गनं व्यंग व हास्य सन्तुलित कथं दयेफु।

व्यंगया अर्थ ध्याचू ख:। हास्य व्यंगय्‌ ध्याचूया अर्थ व उद्देश्य निश्चित खने दइ। व्यंग धायेबलय्‌ तप्यंक मधासे न्याका: धागु शैली जुइ। तर 'हास्यव्यंग'य्‌ 'व्यंग'या न्ह्य:ने दइगु 'हास्य' खँग्व: व्यंगशैलीया नं शैली जुया: लुइ। ध्याचूया प्रभाव जक धनां मगा:, हास्यव्यंग शैली हास्य अर्थात न्हिलायात नं लिसें यंके फयेमा:। कर्पित छकलं तं वइ कथं वा नुगलय्‌ दी कथं ध्याचू नकेगुयात हास्यव्यंग धायेजी मखु। यइपुगु खँग्व:तय्‌ खोल तया: यइपुसेच्वंगु शैलीं समाजया दोष व अवगुणयात कुंखिनेबलय्‌ सम्बन्धित दोषी मनूत तंचाये फइ मखु, वरु इपिं थ:गु अवगुण पाखेर सचेत जुया:, थुकियात सुधार यायेत अग्रसर जुइ। व्यंग अर्थात ध्याचूयात न्हीका: न्हीकाल वी फइगु च्वसुयात हे हास्यव्यंग धाइ। हास्य व्यंगय्‌ हास्य व व्यंग ला व लुसि थें जुयाच्वनी। अन हास्य केवल हास्यया लागिं जक मजुसे व्यंगयात प्रभावकारी यायेत वयाच्वनी, अथे हे व्यंग नं नग्न, शुष्क जुया: मवसे हास्यं सुजज्जित जुया: वयाच्वनी। न्हिलां हास्यतत्व छायपिया वइगुलिं हे व्यंग कलात्मक जुया: स्वादिष्ट जुयावी।

हास्यव्यंगय्‌ 'हास्यव्यंग' या प्रयोजन छु जुइ? व्यँमिपिंसं थ्वयात नालीगु कारण छु? साहित्यय्‌ थ्वया महत्व छु गुलि दइ? थीथी न्ह्यस:त लुया वइ।

हास्यव्यंगयात भ्फीगु भाषं ख्यालिन्हिली नं धाइ। भ्फीसं व्यवहारय्‌ 'ख्या: यायेगु', 'ख्या: खँ' नं धायेगु चलन दु। ख्या:या अर्थ धात्थेंया मखु, अत्थें अत्थें या जक जुइ। ख्या: यायेगु यात भ्फीस: अत्थें म्हाइपु छ्यायेगु ज्याखँ वा मनोरञ्जनया रुपय्‌ नं कायेगु चलन दु। थ्व अर्थय्‌ ख्यालिन्हिलीयात जोक वा मजाक या रुपय्‌ नं थुइके फु।

'ख्याल: च्वय्‌बलय्‌ ख्यालं ख्यालं च्वयेगु बाय्‌ ख्या: जक याना: छ्वयेगु भ्फी ख्याल: च्वमितय्‌ छगू कमजोरी दनी उकियात मदयेकेपाखे कुत: जुइमानि।'

- पद्‌मरत्न, *धिंताल्ल*

यथार्थय् ख्यालीन्हिलिया उद्देश्य ख्या: जक जुइ मखु, ख्यालं ख्यालं नी यायेगु नं जुइ । कला साहित्यया प्रयोजनया खँय् निथी विचा: खने दइ । कला कलाया लागि ख: धइगु छथी बिचा: दुसा, मेथी कला जीवनया लागि धइगु जुइ । कला कलाया लागि धाइगु बिचारं प्रभावित 'ख्यालि न्हिला' या खास प्रायोजन दइमखु, मनोरञ्जन व ख्वा:या लागि ख्या: यायेगु उद्देश्य हे जक थ्वया जुयाच्वनी । तर जीवनवादी ख्यालिन्हिली धा:सा छुं नं छुं जीवन व समाज सापेक्ष लक्ष्य ज्वनां पिहां वइ ।

'हास्यव्यंग' वा ख्यालिन्हिली धायेवलय् थ्व प्रायोजनशून्य ख्या: जक जुइ मखु वा जुइ मज्यू । थ्व खँयात प्रसिद्ध हास्यव्यंग च्वमि पद्मरत्न तुलाधरजुं संकेत याना दीगु धापू च्वय् न्ह्यथनागु दु । न्हीका न्हीका प्रायोजनपूर्ण व्यंग नकेगु अर्थात ध्याचू नकेगु धइगु हास्यव्यंग ख: । ध्याचू नकेगु स्वइत ? छुं खँय् ? ध्याचू नकेगु हावाय् वा फसय् जुइ फइमखु । थुकिया ल्यूने कारण व लक्ष दइच्वनीं ।

समाजय् अनेक विसंगतित, विरोधाभास, कमजोरीत दइच्वनी । शोषण, दमनंया शिकार जुया मनूतसें दु:ख सी माला च्वनीं । अन्याय् अत्याचारया प्रहारं समाज पिडित जुइ मालाच्वनी । थ्वइत च्यूता तया सुधार यायेगु कुत: मयागु धडी मनू, समाज भ्रं भ्रं गालय् लाना वनीं । थज्या:गु हे परिस्थितिप्रति सचेत जुया समाजयात स्वस्थ वा समाजय् सुधार यायेगु लक्ष ज्वंना हास्यंव्यंगं छ्यों ल्वहनी । हास्यव्यंग धुगु अर्थय् शैली जक मखसे विषय नं ख:ला धइगु जिज्ञासा दनीं । हास्यव्यंग समाजय् ज:ख: दुगु विसंगति, असंगति, विकृतिप्रति लक्षित जुइ । तर थ्व मात्र इर्ष्या द्वेषं जक संचालित जुइ मखु । खुँइतं खुं धका: तप्यंक धाय्गु शैली हास्यव्यंग दुने ला वइमखु । शब्दशास्त्रं व्यंग धइगुं तप्यंक मधासें चाहुइका धायेगुयात धाइ । हास्यव्यंग धायेबलय् ला न्हीका न्हीका चाहुइका धायेगु जुइ । 'हास्यव्यंग' धायेब्रलय् थन छुं लक्षणत नापं वइ । थ्व सोद्देश्य जुइ, थ्व समाजप्रति प्रतिवद्ध जुइ, थ्वं समाजया विकृति, विसंगतियतय् विश्लेषण याइ, थ्वया आजु सुधार जुइ । छम्ह रोमनी कवियां समाजप्रति प्रतिवद्धता दइमखु, व कल्पनाय् तनीं, भावुकताय् दुनीं, उकिं वं हास्यव्यंगया च्यूता तइच्वनीं मखु । तर समाजप्रति सजग व सचेत च्वमि कल्पनाय् जक तनीं मखु, समाजप्रति व प्रतिवद्ध जुइ । व अन्तर्मुखी जुइ मखु, बहिर्मुखी जुइ, कल्पना व भावतुकताय् जक मतंसें वं थ:गु विवेक छ्यलीं । इमिके दइगु समाजप्रतिया प्रतिवद्धता, विवेक नैकिताप्रतिया

आग्रहया कारणं धुज्योपिं च्वमितयृत परिष्कारवादी नं धाइ । ध्व अर्थय् हास्यव्यंग च्वमिपिन्त नं शास्त्रीय पक्षधारया धाये फइ । अंग्रेजी साहित्यया १८ औं सदीया साहित्य नं 'व्यंग' साहित्यया युग ख:, ध्व ई यात नव शास्त्रवादया युग नं धाइ । धकःचा जंगलय् च्वना वा ध्याकुंचाय् च्वना सिर्जना जूगु हास्यव्यंगया छुं महत्व दइमखु । समसामायिक समाजया थीथी पक्षया विश्लेषण याना खनेदुगु विसंगति विकृतितयृत उला इमित सुधार याना समाजयात स्वस्थ यायेगु लक्ष हास्यव्यंगकारया जुइ । हास्यव्यंगकारया उद्देश्य थुकथं सुधार जुयाच्वनी । ख: डाक्टरया उद्देश्य विरामीयात स्वस्थ यायेगु जुइ, वं ल्वयया निदान याना वास: बी । तर वास: खाइसे च्वना मसासा, विरामीं वास: मनसे ल्हवया वी, फलस्वरुप उपचार असम्भव जुइ । उकिं खाइसे च्वंगु वास:यात नं चाकूगु चास्नीया खोल तया वास:यात स्वादिष्ट याना नइ । थज्या:गु वास: विरामीं लय्ताया नइ, दुने खाइस्से च्वंगू सवाया वइत आभास हे जुइ मखु । हास्यव्यंग नं समाज सुधार वा समाजयात स्वस्थ याइगु उपाय् ख:, वास ख:, तर समाज सुधारया नामय् व्यंगयात स्वकं छ्यलकि व तिक्त जुया मनूतयृत कथुइ थाइ, उकियात अस्वीकार याना बी फू, ध्व हे कारणं हास्यया चास्नि भुना व्यंगयात छ्यलेवलय् दुष्टंतसें नं उकियात ग्रहण याना मनन् या वनीं । उकिं हास्यव्यंगयात सुगर क्वतेड वास: धायेगु चलन नं दु ।

हास्यव्यंगया प्रयोजन दइ, ध्वया निशाना दइ, समाजया विसंगति, विकृति, अन्याय अत्याचारप्रति ध्व लक्षित जुइ धायेवं जक नं हास्यव्यंग छु ख: छलंग जुइ मखु । विसंगति, विकृति, अन्याय, अत्याचार धइगु छु ? ई पा लिसे थाय् पा: लिसे ध्व विषयया धारणाय् न हयूपा: वइच्वनी । अथे हे थीथी सिद्धान्त दर्शनया ध्व विषयसं थ:थ:गु हे मान्यता दइच्वनी । हास्य व्यंगकार धायेवं फुकस्यां छगू हे धारणा व दर्शन दइ धइगु मदु । जीवनयात स्वयेगु समाजिक, राजनैतिक, आर्थिक, धार्मिक, नैतिक दृष्टिकोणत थीथी हास्यव्यंगया च्वमिपिनि पाना च्वनीं । हास्यव्यंगकारतसें प्रस्तुत याइगु हास्यव्यंग स्वया व्वना इमिगु जीवन जगतप्रतिया धारणा, राजनैतिक आर्थिक दर्शन छु गथे ख: धइगु नं सीके फयाच्वनी ।

फाइदवादं प्रभावितम्ह हास्यव्यंगकार थ:गु हास्यव्यंगय् यौन विषययात प्रश्रय बी । मिसा मिजंया यौन विषययात कयाच्वंगु हास्यव्यंगत यक्व दु । गुंगुन्हि

हास्यव्यंगया साँस्कृतिक पर्व ख:, अथे हे वा: पीवलय् 'सिनाज्याया म्येय्' नं हास्यव्यंग या लक्षणत खने दइ च्वनी । तर थुगु ईया हास्यव्यंग अप्व: यौन वासनायुक्त जुयाच्वनी । श्रृंगाररसया हास्यव्यंगया उद्देश्य यौन वासनाया सन्तोष प्राप्ति जुइ । यौनवादी हास्यव्यंग मनोवैज्ञानिक जुया थ्वया प्रयोजन नं आत्मगत द वयक्तिक जुया बीफु । यौन वासनात्मक हास्यव्यंग छ्यलीवलय् थुकें च्वमिया अचेतन मनय् दुगु कुण्ठित दमित यौन इच्छातय्त सन्तोष बी अथे हे न्यनीपिं, व्वनीपिंत नं इमिगु अचेतन स्तरया दमित यौन इच्छातय्त सन्तोष बी यौन मनोविज्ञानं धाइ । थुकथं फायडेन मिखां स्वयेवलय् 'हास्यव्यंग'यात यौन मनोविज्ञानया लिधंसा कया अर्थ छ्यायेगु याइ ।

तर विसंगतिवादया मिखां स्वइबलय् हास्यव्यंगया अर्थ मेगु हे जू वनीं । विसंगतिवादी दर्शनया मिखां स्वय्बलय् विश्वय् संगतिपूर्ण धइगु हे छुं मदु, यथार्थ, वास्तविकता स्वयं फुक विसंगतिपूर्ण जुइ । उकिं इमिसं व्यंग विसंगतिप्रति मखु संगति वा नैतिक व्यवस्थाप्रति यायेत स्वइ । विसंगतिवादं संगति, सभ्यता व्यवस्थातता व सुनियोजितता धइगु मिथ्या व भ्रम तायेकी, उकिं इमिसं थ:गु व्यंगया तीर मनूया थ्व हे भ्रमसं लक्षित याइ ?

प्रगतिवादं प्रभावित हास्यव्यंगया आर्थिक राजनैतिक उद्देश्य थ:गु हे कथंया जुयाच्वनीं । सामन्ति पूँजिवादी मनोवृत्तिं हइगु विंसगति, अन्याय अत्याचार वर्गीय शोषणयात लक्ष याना इमिसं थ:गु हास्यव्यंग छ्यली । थुमिगु हास्यव्यंगय् सामाजिक आर्थिक राजनैतिक फुक्क पक्षत छ्यी जुया वइ ।

समाजय् कुरिती, विसंगति, कमजोरी, असामन्जस्यताप्रति च्यूता फुक्क हास्यव्यंगकारतय् दइच्वनीं । हास्यव्यंगकार मदन मोहन मिश्रया हास्यव्यंग समाजय् दयाच्वंगू अनेक विसंगति दुराचार अनाचार प्रति व्यंग नकूं तर हास्यव्यंगकार पद्मरत्नजु, रामशेखरपिंके दुगु समसामजिक राजनैतिक दर्शनया निश्चितता, स्पष्टता वय्क:या हास्यव्यंगय् मदु । भाजु श्रीकृष्ण अणु, पद्मरत्नजु, रामशेखर जुपिंनि हास्य व्यंगय् फ्रायडया प्रभाव खनेमदु गुलि समाजवादी यथार्थवादया खने दइ । तर मदन मोहन मिश्र, सूर्यबहादुर पिवा:पिनि हास्यव्यंग व्यक्ति, समाज, यौन, फुक्क विषययात नालाच्वंगु खनेदु ।

अथे हे अध्यात्मवादी दर्शनं प्रभावितपिंसं सांसारिक भोग विलासय् दुर्नीपिंत व्यंग नकीसा भौतिकवादीतसें परलोकवादीतय्त नागतुग: याना व्यंग

नकी। हरेक हास्य व्यंगकारं नालीगु विसंगति, असमान्ज़स्यताया धारणा त्यूने वया जीवन जगतप्रतिया दर्शनया निर्णायक भूमिका दयाच्वनी।

हास्यव्यंगया ख्यलय् रचनायुगया समसामायिकताया त:धंगु महत्त्व दयाच्वनी। थ:म्ह भोग यानागु ईया विसंगति, विकृति, विकार, अन्याय अत्याचारयात कया हास्यव्यंगया प्रयोग छम्ह हास्यव्यंगकारं याइ। तर विकृति विसंगतिया मान्यता सदां वहे मजुया नं च्वनेफु। म्हिग:या स्थिती हास्यव्यंगया विषय जुयाच्वंगु थौं वया व अथे मजुइफु। अथे हे थौं व्यंगया विषय जुयाच्वंगु कन्हय् अथे मजुइफु। मनूया नैतिक, सामाजिक, साँस्कृतिक जीवनय् व:गु ह्यूपालय् म्हिग:या विसंगति ज्याखँत थौंया सन्दर्भय् संगतिपूर्ण खने द:वयफू। म्हिग: उमेर वंपिं मिसातयें सुरुवा न्ह्यातकि सुरुवालय् मचाबुइकीपिं धका: इमित ध्याचू नकी। तर थौं वया व विषय ध्याचूया मजुइ धुंकल। उकिं हास्यव्यंगया मू, व औचित्य ई, काल, परिस्थिती लिधना च्वनिगुलि इमित थुइकेत इमिगु रचना युगया समसामायिक मूल्य मान्यतायात नं थुइके मालेफु।

हास्यव्यंग गुकथं न्ह्याइ वा व्वलनी धइगु खँय् परिवेश ई, काल, परिस्थितिया ल्हा दयाच्वनी। राणाकालय्, ००७ प्रजातन्त्र वय् धुंका: अथे हे २०१७ लिपा अले ०४६ लिपा हास्यव्यंगया गुकथं विकास जुल थुकें नं ध्व खँय् ज: ह्वली।

हास्यव्यंगया मुक्त विकास निरंकूश शासन व्यवस्थाय् जुइ फइमखु। निरंकूश व्यवस्थाय् सामाजिक, राजनैतिक, विसंगति, विकृतितय्‌त गहन रुपं विश्लेषण यायेगु, आलोचना यायेगु अवसर दइमखु। अन मनूतय्‌त अधिकारं वन्चित याना तइ। राणाकालय् स्वतन्त्र चिन्तनया परिस्थिति मदुगलिं हास्यव्यंगया पूर्ण विकास मजुल। उबले गुंपुन्हिबलय् वइगु ख्यालत नं अप्व: मनोरञ्जनात्मक जक जुइ। व्यंग दुसां मिसा मिजंया विषय अथे हे ग्राहस्य विषयसं जक सीमित जुइ। समाजय् आम सुधार यायेफइ कथंया व्यंग उबले सम्भव हे मजुल।

अथे हे २०१७ लिपा नं हास्यव्यंग बांलाक व्वलनेत अनुकूल परिस्थिति मन्त। विषेशयाना राजनैतिक विषय स्वतन्त्र हास्यव्यंग च्वय् सम्भव मजुल। तर परिस्थिति प्रतिकूल जूसां सूर्यबहादुर पिवा:, श्रीकृष्णजु, पद्मरत्नजुपिंसं अनेक हास्यव्यंगत च्वयादिल। थुबलेंया हास्यव्यंग देश, काल, परिस्थितिया विसंगतितय्‌त प्रतिकात्मक कथं प्यंका।

२०४६ लिपा खुल्ला वातावरण खनेदत । सामाजिक आर्थिक, राजनैतिक, विषय कया ध्याचू नका च्वयेगु वातावरण वल । हास्यव्यंगया ख्यः चकना वल । तर कडा सें कडा व्यंग पचेयायेगु क्षमता व शक्ति धौंया दुराचारी अत्याचारी तय्के विकास जुइधुंकल । हास्यव्यंग न्यना लज्जीत, त्रसित वा गम्भिर जुइ पलेसा थौंकन्हय् सामाजिक दुराचारीत हास्यव्यंगपाखें अःखः मनोरन्जित जुइगु खनेदयाच्वन ।

उकिं हास्यव्यंगं धौंया समाजया कीतय् प्रतिरोधात्मक शक्ति लिस्य सामना याना इमित दमन यायेत न्हून्हूगु प्रभावकारी प्रयोगत याये मालावःगु खनेदु ।

हास्यव्यंगयात गध,पद्य कथं नं ब्वः थलेफु । छन्दवद्ध कविताया रुपय हास्यव्यंग च्वइपिं नं दु । लक्ष्मीदेव 'श्रान्त', मदनमोहन मिश्र, सूर्यबहादुर पिवाः, श्रीकृष्ण अणुपिसं 'हास्यव्यङ्ग' कविताय् ल्हा तयादीगु दु । अथे हे प्याखंया रुपय् नं हास्यव्यंग वःगु खनेदु । पद्मरत्नजु, श्रीकृष्ण 'अणु', रामशेखर नकःमि, गणेशराम लाछिपिनि ख्यालिन्हिलिया सफूत थन न्ह्यथनेफु । अथे हे निवन्धया रुपय् हास्यव्यंग प्रस्तुत यानादीपिं हास्यव्यंगकारत नं दु ।

निवन्धकथं हास्यव्यंग च्वइपिसं आत्मगत शैलीयात छ्यला च्वंगू खनेदु । स्वयं थःत हे पात्रकथं न्ह्य्व्वया धःगु आत्मकथात्मक अनुभूतितय्त हलज्वलं कथं छ्यला च्वयातःगु हास्यव्यंगात्मक निबन्ध दु । सूर्यवहादुर 'पिवा', हृदयप्रसाद मिश्रपिनि हास्यव्यंग निवन्धय् च्वमिया सक्रियता, सहभागिता प्रत्यक्ष जुइ । तर हास्यव्यंग प्याखनय् च्वमिपिनि सहभागिता अप्रत्यक्ष जुयाच्वंनिगुलि अप्वः थें विषयवस्तु वस्तुपरक खनेदइ । थौंकन्हय्या हास्यव्यंग प्याखंनय् आधुनिक समस्या मूलक प्याखंत थें समाजय् दयाच्वंगु विकृति विसंगति अन्याय, अत्याचार विषयसं केन्द्रित जुया इमित निराकरण यायेत समाजय् चेतना थनेगु उद्देश्यं च्वमि प्रेरित जुयाच्वनी । प्याखं च्वया निश्चित सन्देश बीगु वा सुधारया उद्देश्य पूर्ति यायेगु हास्यव्यंगकारया लक्ष जुइगुलिं वं प्याखनय् थः सहानुभूति दुम्ह पात्र थनेत नं लिफः स्वइमखु ।

'हास्य व व्यंङ्ग' निगूया योग हास्यव्यंग जूगु खँ न्ह्यःने वनेधुंकल । हास्य धायेवलय् भाव बोधक जुइ । थ्व मनूया रागपक्षलिसे अप्वः सम्वन्धित जुइ । लयूतायूगु मनूया छगू कथंया संवेगात्मक अनुभूति जुइ । हास्यव्यंग रचनाय् हास्यतत्वया उपस्थितिं याना थुकी रागात्मक पक्ष जरुर दइ, तर हास्यव्यंग धइगु

मुक्क रागपक्षया रचना जक जुइमखु, व्यंगया उपस्थितिं हास्यव्यंगयात बौद्धिक, वैचारिक आयाम नं वी । हास्यव्यंग, राग व बौद्धिक निगुलिं पक्षया समिश्रण जुइ । व्यंगपक्ष धइगु केवल रागात्मक प्रतिक्रियां जक लुइ मखु, ध्वया थःगु विवेकशील विश्लेषण व निर्णयपक्ष नं दयाच्वनी । विश्लेषण व निर्णय धइगु विवेकया खँ जुइ, वैचारिक बौद्धिक सक्रियता अन दइ, अन तर्क वितर्कया खँ वइ । वैचारिक स्वरुप पायेफु, तर हरेक हास्यव्यंगकारया थःगु हास्यव्यंगय् थःगु बौद्धिकपक्ष छ्यला थःगु विचात प्रवाहित यायेत स्वइ । हास्यव्यंग धइगु पिनें खने दइगु शव्दअर्थय् दइमखु । व्यंगं अभिधा अर्थात शाब्दीक अर्थ पिहां वयां थःगु प्रतिध्वनित अर्थयात न्ह्याकेत स्वइ । थुकथं व्यंग वहुअर्थ जुया लुइ । खँगवः छगू खनेदइ च्वनी, तर वं इशारा याइगु अर्थ मेमेगु हे जुयाच्वनीं । शब्दं बीगु अनेकार्थ, वहुअर्थ अर्थात श्लेषार्थयात मयुइकं व्यंगया गथः फ्यनें फइ मखु । व्यंगया अभिव्यक्ती भाषाया गथः फ्यनेत नुगः जक छ्यलां मगासे न्ह्यप्पु नं छ्यले मालेफु । उकिं हे हास्यव्यंग हार्दिक विषय जक मजुसे बौद्धिक विषय नं जू वइगु खः । हास्यव्यंग रचना चिन्तन प्रधान जुइगु नं थ्व हे कारणं खः ।

'हास्यव्यंग'या छुं लक्षणत दयेवं हे गुगुं कृति रचनायात हास्यव्यंग धाय् जी मखु । व्यंगतत्वला कवि सिद्धिदास, कवि योगवीर सिंया कविताय् नं दइ, अथे हे 'व्यथीत' सिद्धिचरणपिनि कविताय् नं दइ, तर वयक:पिं हास्यव्यंग कवि मखु । निवन्धकार कृष्ण चन्द्र सिं प्रधानया 'न्हाय' निवन्धय् नं हास्यव्यंग तत्व दु । रचनाय् हास्यव्यंग तत्व उखे थुखे छ्यलेवं उकिया च्वमियात हास्यव्यंगकार धाये जी मखु । गुन्हेस्यां थःगु रचनावृत्ति कथं हास्यव्यंगयात नाली, छ्यली थुकी थःगु विशिष्टता क्यनी उम्हयात हे हास्यव्यंग लेखक धाये फइ । नेपालभाषाय् मदन मोहन मिश्र, सूर्यवहादुर 'पिवा', श्री कृष्ण अणु पद्मरत्न तुलाधर, गणेशराम लाछि, रामशेखर नकमि, हृदय प्रसाद मिश्र, सौरभ शाक्य, केशरत्न शाक्यपिं हास्यव्यंगया वृति विकास यानाव:पिं च्वमिपिं खः । हास्यव्यंगयात थःगु रचनाय् छितफुत कथं जक मछ्यसें थुकियात हे थःगु मू लँपू कथं ध्वयेक:पिसं छ्यला थुकी न्ह्यां वनाच्वंगु खनेदु । वयक:पिनिगु कुतलं हास्यव्यंगं थौं थःगु हे स्वतन्त्र पहिचान दयेका हयाच्वंगु दु ।

हास्यव्यंगय् हास्यव्यंग नियी नं दइ धाःसां निर्थीयां मात्रा उलि हे दइ वा दयेमाः धइगु मदु । हास्यव्यंगय् हास्य तत्व मात्र अलंकार वा ब्वसा जक जुइ

मखु, वरु व्यंगयात प्रभावकारीयायेत ध्व क्रियाशील नं जुइ। तर गुगुं हास्यव्यंग रचनाय् हास्यया मात्रा अप्व: जुया व्यंग शिथिल खने द: वयेफु। थुज्या:गु रचनाया प्रभाव हलुका, क्षणिक जुइफु। थन न्हिलेगु ज्या क्वचालकि थुकिया असर नं फुइ। वौद्धिक तरंग ध्वं त्व:तीमखु। अथे हे व्यंग जक तिक्ष्ण जुया हास्यरक्ष कमजोर जुलकि नं व व्यंग अग्राहय जुयाबीफु। सूर्यबहादुर 'पिवा', रामशेखर नकमिपिसं हास्य व व्यंगयात नाप नाप तया: न्ह्याकी। अणु, पद्मरत्नजु, गणेशरामपिनि हास्यव्यंगय् हास्यतत्व दुसां नं अप्व: व्यंगतत्वया साख खनेदु। हास्य व्यंगय् हास्य व व्यंग तत्वत थुलि हे थथ्य हे जुइमा: धका: गुगुं गणितीय सूत्र छ्यले फइमखु। तर न्यूनतम व आधारभूत कथं इमिगु उपस्थिति उर्की अनिवार्य कथं दयेमा:।

हास्यव्यंगया प्रयोग अध्ययन मनन् कलाकथं नं जुइ। कला धायेव ध्वया सौन्दर्य पक्ष नं दइ। सौन्दर्यया प्रभाव थनेगु अनेक भाषिक जुक्तित दयाच्वनी। भाषिक विचलनत दयाच्वनी। च्वमियात थ:गु असन्तोष, आक्रोश, विरोध व्यक्तयाये मालाच्वनी। म्हुतु ल्हाना तं व्यक्त याना छ्वयेगु वा तुच्छ आक्षेपया विधि छ्यलेगु सम्भावना दइ मखु हास्यव्यंगय्। कारण ध्व छगू कला नं जुया बी। कलाया शिष्टता, मर्यादा पालन यायेमा:गु दायित्व नं छम्ह हास्यव्यंगकारयाके दयाच्वनी। तर कलाया चमत्कारी जक तत: मत: क्यना छम्ह हास्यव्यंगकारं थ:गु असन्तोष, प्रतिरोध, विरोध व विद्रोहयात छखे चीके फइमखु। उकिं हास्यव्यंगयात छगू कला कथं नं स्व्येगु वा ध्वं निर्वाह यायेमा:गु सौन्दर्य पक्षया मतलब ध्वया ध्याचू नकेगु पक्षयात गौण तायेके मज्यू। मूल उदेश्यं ला हास्यव्यंगकारया समाजय् दयाच्वंगू विकृति विसंगतियात उलेगु हे जुइ। ध्वइत फयां फत्तले पूवंक, लुधंक प्रस्तुत यायेमा: छम्ह हास्य व्यंगकारं छ्यलां कला, सौन्दर्यया हास्यव्यंगया विषयवस्तुयात सवल व सशक्त कथं न्ह्यब्वइ वीमा:। हास्यव्यंग रचनाय् च्वमिं छ्यलीगु प्रत्येक खँग:, प्रत्येक वाक्यं च्वमिया उद्देश्य अनुरुप जुया न्ह्या: वनेमा:। ध्याचूया शैली प्रत्यक्ष व स्पपटोक्ति मजुइगुलिं थुंकी यक्व अ:ख:गु विधित प्रयोग जुयाच्वनी। श्लेष व्याजस्तुति, विरोधाभास वक्रोति अलंकार हास्यव्यंगय् प्रचूर मात्राय् खनेदइ।

हास्यव्यंगया विषय ध्व हे जक जुइ, व जुइ मखु धइगु सीमांकन जुइमखु। छुं हे विषयसं खनेदइगु विसंगति विकृतियात कया हास्यव्यंग सृजना जुइफु। थौया विसंगत व विकृत राजनैतिक स्थिति, भ्रष्ट राजनतिज्ञतय्त कया-

हास्यव्यंगत गाक्कं वयाच्वंगु दु। थ:गु प्यखेरया समाजय् दुनियाय् खने दयाच्वंगु असमानता, असन्तुलन, अव्यभिचारीयात लक्षीत याना ध्याचू रचना जुइफु। सामाजिक, राजनैतिक, नैतिक, संस्कृतिक, धार्मिक छुं हें ख्यलय् खने दयाच्वनीगु विकृति हास्यव्यंगया विषय जुइफु। भ्नीगु हास्यव्यंग ख्यलं नं समाजया थीथी विषययात थिया हयाच्वंगु दु। जातिय, आर्थिक, लैंगिक असन्तुलन, अन्याय, अत्याचारयात कया नं थौं हास्यव्यंगत पिहां वयाच्वंगु दु। अभ्न देशाया विसंगत परराष्ट्रिय नीतियात थिया नं हास्यव्यंगया रचना जुयाच्वंगू दु। थौंया भूमण्डलीकरणया युगय् स्थानीय वा स्वदेशी विषयसं जक हास्यव्यंगकार सीमित जुइ धइगु मखु। मानवीय कल्याणपक्षया वकालत याना विश्वया गुगुं हे कुने खने दइगु विसंगति, विकृतियात नं थौंया हास्यव्यंगकारतसें ध्याचू नकेत लिफ: स्वइ मखु। थुकथं हास्यव्यंगं थौं वया निश्चित छगू निगू ख्य:यात जक मथ्यूसे, जीवनया सर्वांगिंन पक्षयात ज्वना न्ह्या: वनाच्वंगु दु। प्रजातन्त्र, मानव अधिकार प्रतिया सचेततां हास्यव्यंग प्रतिया अभिरुचि, आस्था जनमानसय् भ्नं भ्नं क्वात्तुया वयाच्वंगु दु।

हास्यव्यंगया विषय विशुद्ध वैयक्तिगत निजी जुलकि धा:सा ध्वया मू मदये फु। छम्ह हास्यव्यंगकारं द्वेष, इर्ष्यावश स्वइतं आक्रमण आक्षेप याना हास्यव्यंग च्व:गु खण्डय् व हास्यव्यंग उलि प्रभावकारी मजुइफु। हास्यव्यंगया विषय समाज, जनतां, भोगय् याये मा:गु विसंगति, विकृति, अन्याय, अत्याचार जुइमा, इमिगु कल्याण हितयात च्यूता तया च्व:गु जुइमा, अले जक व्वमिपिनि नुगलय् इपिं विश्वसनीय जुया प्रभावकारी जुइ। व्यक्तिगत द्वन्द राग द्वेषयात समाजं थ: नाला च्वनीमखु। हास्यव्यंगया च्वमि समाजप्रति प्रतिवद्ध जुइगुलिं वं छ्र्यलीगु विषयदुने समष्टि व समाजया सरोकारया खँत दइ, ध्व हे समष्टि, समाजसापेक्षता याना हास्यव्यंगयात जनसमुदाय नं ग्रहण याइ, ध्व प्रति गम्भिर जुइ। सूर्यबहादुर 'पिवा'या हास्यव्यंग व्वने वलय् नीजात्मक थें खने दइ। तर नीजात्मक शैली छ्यला नं वयकलं समाजया विकृति विसंगतितय्त गाक्कं प्वलादी। खँ व्यक्तिगतस्तरं न्ह्यां वंसां आजु समाजयात उलेगु जुइवलय् उकिया औचित्य सामाजया सन्दर्भय् नं उतिक हे दइच्वनी।

हास्यव्यंग धायेवलय् ध्वया थीथी कचा मचा, माध्यमत नं दइ। प्रहसन, विद्रुप कार्टुनचित्र, अनेक माध्यमं हास्यव्यंग प्रस्तुत जुइफु। साहित्यिक कृतिरचना कथं खनेदुगु हास्यव्यंगया धन चर्चा जुइ।

साहित्य धायेबलय् नं लोक साहित्य व शिष्ट साहित्यया खँ वइ । लोक साहित्य जनमानसं सृजना यागु साहित्य खः । थ्व जनमानसय् मौखिक विधिं न्यनाच्वनीं । आखः मसःपिं सामान्य जनमानसं नं थःगु कथंया साहित्य सृजना यानाच्वनी । इमिसं नं काव्यात्मक अभिव्यक्ति छ्यलाच्वनीं । लोक बाखँ म्ये, प्याखँ, खँत्वाः, खँभाय् इत्यादि विश्लेषण याना स्वःसा लोकस्तरय् नं गुकथं साहित्यिकता विकास जुयाच्वंगू दइ धइगु खँ सीदइ । लोकसाहित्यया विकास गुगुं शास्त्रीयताय् आधारित जुइमखु, व जनमानसय् नैसर्गिक, सहज अनुभूति कथं जुइ । लोक साहित्यया श्रष्टा नं लोक हे जुइ, लोकमानस प्रतिविम्बीत जुया लोक साहित्य लोकमानसया दथुइ लोकप्रिय जुयाच्वनी ।

लोकसाहित्य दुने दुहां वना स्वय्बलय् हास्यव्यंगया विकास अन नं जुयाच्वंगु खने दइ । नेवा भाषाया पुलांपुलांगु लोकबाखँत दुने हास्यव्यंग दुथ्यानाच्वंगु दु । अथे हे पुलां पुलांगु ध्याचू लोकम्येत नं दु । प्रचलित उखान, तुक्काय् नं हास्यव्यंग खनेदइ । मनूतय् विसंगति, कमजोरी खनकि उकियात ध्याचू नकेगु प्रवृति जन मानसय् परापूर्व कालंनिसे दु धइगु खँ लोकसाहित्यय् दुगु हास्यव्यंग तत्वं प्रमाणित याना क्यनी ।

मनूत सभ्य शिक्षित जुया वःलिसे अध्ययन मनन् यायेगु शास्त्रीय ज्ञान कायेगुपाखें प्रवृत्त जुयावल । थःगु अनुभूतियात कया साहित्य सृजना यायेगु यानाहल । आखः च्वयेगु विधिया विकास जुसेंलि लिखित साहित्यया नं विकास जुल । साहित्य मौखिक स्तरय् जक सीमित मजूसें लिखित रुपय् नं वल । थुकथं शिष्ट साहित्यया विकास जुल । शिष्ट साहित्यया विकास जुया वय् धुंकूसां भ्कीगु लोक साहित्यया स्वरुप छु खः धइगु खँ भ्कीगु पुलां पुलांगु बाखं, म्ये, खँत्वा खँभाय् छुनाखँत स्वया सीकेफु । हास्यव्यंग लोक साहित्यय्य् गुकथं थाय् कयाच्वंगु दु धइगु नं भ्कीसं खंके फइ ।

शिष्ट साहित्यया विकास पूर्वय् संस्कृति साहित्य मार्फत जूगु खनेदु । थौं तक पूर्वय् खनेदुगु प्राचीतम साहित्य संस्कृत काव्य साहित्यय् दयाच्वन । सृजनात्मक कृतिसं धाये, शास्त्र सिद्धान्तय् खँय् धाये संस्कृत साहित्यय् प्राचीन कालय् हे यक्व च्वन्ह्याःगु कृति रचनात पिहां वयेधुंकल । लिपा वया नेपालभाषा, नेपाली, हिन्दी साहित्यय् नं संस्कृत साहित्यं प्रभाव लाकः वन ।

पूर्वीय साहित्यय् हास्यव्यंङ्गया गुकथं विकास जुल धकाः स्वयेबलय्

संस्कृत साहित्यय् छकः निखा ब्वये माली।

संस्कृत काव्यशास्त्रय् गुंगू रसया खँ वइ। गुंगू रसय् हास्य रस नं छगू रस खः। न्हिलेगुयात छगू मूलभूत मानवीय भाव कथं संस्कृत काव्यशास्त्रं नालाताःगु खँ थुकें सीदइ। मनू संसारय् वसांनिसें ख्वयेगु न्हिलेगु याजुइमाः। दुःखया अभिव्यक्ति ख्वयगुलिं जूसा, सुखया अनुभूति न्हिलां पिज्वइ। हास्यरसया शास्त्रीय चर्चा 'भरतनाट्य' शास्त्रया च्वमि आदिकाव्यशास्त्री आचार्य भरतं २२ दँ न्ह्यः हे याःगु दु। अम्ह भरतं प्यंगू मूल रसतय् नां न्ह्यथना 'श्रृंगार' रस हास्यरसं उत्पति जुइगु खँ न्ह्यथनाताःगु दु।

श्रृंगारानकृतिर्या तु स हास्य इति संज्ञित- आचार्य भरत, नाटयशास्त्र

हास्यरस गुकथं उत्पत्ति जुइ धइगु खँ नं 'रस' सिद्धान्तं व्याख्या याइ। तर 'व्यङ्ग'या अवधारणा धाःसा काव्यशास्त्रया ध्वनिवादं चर्चा याइ। शब्दया शक्ति अथवा तागत थीथी स्तरया जुयाच्वनीं। अमिधा, लक्षणा व व्यन्जना शब्द शक्तिया स्वंगू अर्थया तगिं खः। थुपिं मध्ये दकलय् शक्तिशाली अर्थ व्यन्जनाया तँय् दइ। अमिधा व लक्षणं जव अर्थ वी फइमखु तब व्यन्जनार्थ सक्रिय जुइ। ध्वनिवादं ध्व हे व्यन्जनार्थयात काव्यध्वनि अर्थात काव्यय् मदयेक मगाःगु गुण, लक्षण खंकी। व्यन्जना तँया अर्थयात व्यङ्गार्थ नं धाइ। व्यङ्ग थुकथं सामान्य वा तप्यंगू अर्थ स्वया वक्रोक्ति जुयाच्वनी। अन तप्यंगू अर्थया छुं मू दइमखु। ध्याचू मूलत अभिव्यक्तिया प्रत्यक्ष शाब्दिक अर्थय् दइमखु।

हास्यव्यंगकार भाजु गणेशारामजुं थःगु 'वयूलि' प्याखनय् 'महाकाली', 'कर्णली' धका निम्ह मिसा पात्र धने हयाच्वंगु दु। थन निम्ह पात्रयात सामान्य शाब्दिक अर्थय् जक थुइकेगु सा ध्याचूया छुं हे सवा काय् फइमखु। तर थुकी दुगु ध्याचूया सवा उवले दइ गुवलें 'महाकाली' 'कर्णाली'या अर्थ नेपाल व भारतया स्वापू दथुइ दुगु खुशिया समस्याया प्रतीक पात्र कथं थुइके फइ।

हास्यव्यंग धकाः छगू हे रुपय् तया हस्यव्यंगया सैद्धान्तिक चर्चा जुयाच्वंगु खने मदुसां हास्यरस व ध्वान्यार्थया अध्ययन विश्लेषणं हास्यव्यंग तत्वं नं संस्कृत साहित्यय् गहन थाय् कयाच्वंगु तथ्य प्रष्ट जुइ।

संस्कृत नाटक शास्त्रय् 'विदूषक' पात्रया चर्चा जू। विदूषक धइम्ह न्हीकीम्ह पात्र खः, ध्वइत मेगु अर्थय् जोकर नं धाये फइ। आनन्दोलास, रतिविलास तथा हास ध्वया कार्य जुइ अँगादि-बैकृत्यैर्हास्यकारी-भानुदत्त

हास्यरसया महत्व खंका हे 'विदूषक'या अवधारणा संस्कृत नाट्य शास्त्रय् लूगु जुइमाः । नेपालभाषा साहित्यया शिष्ट साहित्य ने.सं. ६९१-६९४ पाखेर हे आरम्भ जुइ धुंकल । लोक म्ये, वाखं, प्याखंया रुपय् ध्वयां न्ह्यःनें जनमानसय् थ्व भाषा जुइ धुंकल । डा. जनकलाल वैद्यजुं थःगु च्वसु नेपालभाषाय् हास्यव्यंग परम्पराया इतिहास' नांया च्वसुइ (मधुपर्क भदौ २०५४, पेज ४५-५१) सत्रौं शताब्दीनिसें बीसौं शताब्दी दुने अर्थात वि.सं. १९२८-१९७४ दुने हास्यव्यंग गीति कविता, प्रहसन नाटक, छायावादी शैलीया व्यंग गीति कविता, सिन्ह्याज्या लयवद्ध कया गीत मध्यय् छुं छुं प्रमुख रचना कृतित ल्यया चर्चा यानादीगु दु । रचना कालक्रमानुसार नेपालभाषाया हास्यव्यंग गीति कविण्ता, यलय् वाःधः प्रहसन नाटकया हास्यव्यंगय्, सिन्हाज्या मे एवं कथागीत दुने दुगु हास्यव्यंगय् वयकलं जः ह्वयलादीगु दु ।

मल्लकालय् नेपालभाषा काव्य विधाया तःधंगु विकास जुल । यक्व जुजुपिंसं न्येत च्वया थःकूगु दु । सिद्धिनसिं मल्ल निवास मल्ल, प्रताप मल्ल, जगतज्योतिमल्ल, जगतप्रकास मल्ल, रणजीत मल्ल, नांजाःपिं मल्लकालिन कविपिं खः । अथे हे महारानीपिंसं नं म्ये कविता च्वया थःकूगु दु । खःतु जुजुपिं बाहेक जनस्तरया अज्ञात कविपिं धुगु इलय् मदुगु हे मखु । अयनं साहित्य सिर्जनाय् थुवले जन सहभागिता उलि आम रुपय् खनेमदु । उवलय्या सामन्ति राजनैतिक, सामाजिक व्यवस्थाया कारणं नं जनता सचेत सजग जुया दनावये फइ कथं मजूनिं । उकिं साहित्य कलाया केन्द्र उवले उच्च कूलया राजपरिवारया हे जुयाच्वन । साहित्यया विषय वस्तु नं धर्म, उपदेश, श्रृंगार सुधार धुज्वःगु सीमित विषयसं चाहुला च्वन । जनपक्षीय दृष्टिकोणं समाजयात विश्लेषण यानाः क्रान्तिकारी सुधार यायेगु स्थिति उवले सम्भव हे मजुइगु स्वाभाविक खः । जुजु महाराजापिंसं च्वइगु उबलेया कृति रचनाय् नं ध्याचू तत्व मदुगु मखु, समाजय् दयाच्वंगु नैतिक, चारित्रिक दुर्वलतायात कूंखिना उपदेश वीगु काव्य रचना उवलेया जुजु कविपिसं नं च्वःगु खनेदु । तर थौं कन्हय्या हास्यव्यंगया पारां हास्य व व्यंगयात धोल कथं छ्यला सृजना यानातःगु हास्यव्यंग धाःसा उवले सृजना जुयाच्वंगु खनेमदु ।

जुजुपिं मूल कवि जुया च्वंगु यथार्थ खःसां सामान्य जनतां थःत जूगु असह्य पीडाया घडी थःगु आक्रोश वेदना ध्याचू मार्फत प्वंका च्वंगु कविता म्येत

नं नेपालभाषाया प्राचीन काव्य ध्रुकुटी मदुगु मखु । वि.सं. १८९२-१८९३ पाखेर च्वःगु वाखं म्ये 'सितला माजु, 'स्वहुने परजाया गंधिन हवाल' थुज्वःगु विद्रोहात्मक ध्याचू म्येत झीगु साहित्यय् दु । मालीवलय् जुजुपिनिगु अन्याय अत्याचारयात नं ध्याचू नकेत जनता लिफः मस्वः धइगु खँया थ्व उदाहरण खः । तर थुपिं 'ध्याचू' अर्थात व्यंगया दृष्टिकोण अतिकं सम्वेदनशील रचनात खया नं हास्यपक्ष थुपिं रचनाय् खनेमदु, थुगु कारण थुमित विशुद्ध हास्यव्यंग धाये मफयेफु । नेपालभाषाय् हास्यव्यंगया विकासया खँ वइवलय् श्रीनिवास मल्ल (वि.सं. १६८४-१७४४) च्वया थःकूगु 'यलय् वाःथः' प्रहसन नाटकयात न्ह्यथनेमाः । थ्व अत्यन्त लोकं क्वाःगु प्रहसन नाटक खः । थौं तकया दकलय् पुलांगु मौलिक हास्यव्यंगय् प्रहसन 'यलय् वाःथः' अद्यापिं जनसमुदाय पुचलय् प्रदर्शित जुयाच्वंगु दनि । डा. जनकलाल वैद्यज्यूं धयादी थ्व 'यल वाःथः' प्रहसन प्याखनय् हास्यव्यंग प्रधान प्रहसन नाटकय् दयेमाःगु फुकं गुण विशेषता दु (पेजः ४९ मधुपर्क भाद्र २०५४) दँय्दसं कार्तिकय् थ्व प्याखं यलय् मंगलबजारय् क्यनीगु जूगुलिं थुकिया साँस्कृतिक महत्व अझ नं उतिकं दु ।

लिखित शिष्ट साहित्यं जक मखु हास्यव्यंगयात नेवाः जातिया लोकसाँस्कृतिनं गाक्कं ब्वलंका न्ह्याका तःगु खनेदु । नेवाःतय् दँय्दसं गुपुन्हिंवलय् साया जात्रा न्यायेकेगु चलन दु । थ्व जात्रायात जीवन्त यायेगुलिं जुजु प्रताप मल्लया तःधंगु योगदान दु । हास्यव्यंग विधायात जनस्तरय् म्वाकेगु ज्याखँय् थ्व साँस्कृतिक पर्वया तःधंगु देन दु । समाजय् दयाच्वंगु अनेक कथंया विकृति, विकार, कमजोरीयात न्याका थुवले ख्यालःत वइ । साया जात्राय् राणाकालय् नं हास्यव्यंगया माध्यमं थःगु नुगः खँ प्वंकेगु छुट वियातःगु खनेदु ।

गुंपुन्हिया 'साया जात्रा'य् जक मखु, आसारय् वापीबलय् किसानतय् पुचलय् हालीगु 'सिन्हाज्या म्ये'य् नं मनाविनोद पूर्ण हास्यव्यंगया प्रयोग जुयाच्वंगु खनेदइ । अथे हे बसन्त ऋतुपाखेर 'फागु म्येय्' नं हास्यव्यंगया म्येत हालेगु जू । तर थुज्याःगु म्येय् छ्लीगु हास्यव्यंग अप्वः श्रृगारिक जुयाच्वनी ।

भक्तपुरय् नं दँय्दसं हास्यव्यंगलिसे स्वापू दुगु साँस्कृतिक पर्वत जू । थथे हे लुसि प्याखं, कालासिं भैलः वाथः प्याखं, फाकं दलि प्याखं, भयाःचा प्याखं तसकं न्ह्यथने वहःगु ख्यालिन्हिली व ध्याचुलिं जाःगु प्याखं खः । बजि ल्हुइगु लुसि ल्वाकाः ख्यालि व ध्याचू म्ये लिसे ल्हुइगु प्याखं, लुसि प्याख. खः । थ्व प्याखंया

नू आज्जु धयागु हे राजनीतिक, सामाजिक ख्यलय् दंन्छितकं जूगु धीधी घटनाय् अगं प्वलेगु खः । थिमि, नगदे, सायुमिगां दधिकोट व ख्वपया प्याखं हुइकीगु चलन दु ।'

सुभाषराम लाछि, *सन्ध्या टाइम्स, नेपाल सं. ११११ गुंलागा-८)*

अथे हे नेवाःत च्वनीगु थाय् थासय् हनीगु सांस्कृतिक पर्वय् नं हास्यव्यंगं थाय् कयाच्वंगु दु । संस्कृति माध्यमं संस्थागत जुया न्ह्या वयाच्वंगु थुज्याःगु हास्यव्यंग घटनाया हाः जनस्तरय् जुया च्वनीगुलिं थुज्याःगु हास्यव्यंग जनताया सः, पीर मर्का, आक्रोश, असन्तोष ध्याचूया माध्यम जुया पिहां वयाच्वनी ।

शिष्ट साहित्य मार्फत हास्यव्यंग ब्वलंकेत जनता दथुइ शिक्षा दिक्षाया प्रचार प्रसारया पूर्वाधार आवश्यक जुइफु । तर लोक संस्कृति पर्व जात्रा मार्फत हास्यव्यंग ब्वलंकेत जनताया सहभागिता सहजरुपं थने फयाच्वनी । नेपालभाषाया माध्यमिक कालय् सिद्धिदास, योगवीरसिंपिंसं साहित्ययात न्ह्याकल । थुवलेया काव्य प्रवृती सुधारया सः जरुरी दु, समाजय् दयाच्वंगु कुरिति रुढ परम्पराप्रति थुवलेया कविपिंसं असन्तोष प्वंकू, ध्याचू नकू । तर हास्यव्यंगया स्पष्ट स्वरुप दुगु रचनात थुवले रचना जूगु खनेमदु । राणा निरंकुश शासनया इलय् समाजयात प्वखेरं विश्लेषण याना कुंखिनेगु वातावरण मदु । बौद्धिक दमन या ई खः व । साहित्यकारतसें उबलय् समाजयात चिरफार याना छुं च्वय् फइगु ई मखु ।

नेपालय् भाषा साहित्य २००७ साल न्ह्यः हे विकसित जुइ धुंकूसां हास्यव्यंगया ख्यलं उबले खाश उपलब्धि याये मफुनि । सांस्कृतिक पर्वया रुपय् ख्यालिन्हिलीया जात्रा पर्व जू । अथे हे सम्पन्न 'खः प्याखं' ज्यापु प्याखनय् नं हास्यव्यंगया प्रयोग जू । तर हास्यव्यंगयात स्पष्ट व विस्कंगु लंपु कथं विकास यायेगु ज्या वि.सं. २००७ साल लिपा तिनि जुल ।

वि.सं. २००७ सालया राजनैतिक परिवर्तन जूसेंलि देशय् प्रजातन्त्र वल, वातावरण खुल्ला जुल । आलोचना यायेगु छूट-दत । समाजयात विश्लेषण यायेगु अवसर छिमेकि मुलुकय् वःगु राजनैतिक परिवर्तन, अथे हे देश विदेशया साहित्यया प्रभाव शिक्षाया प्रचार प्रसारं नं मनूतय्त न्हूकथं सोच विचार यायेगु प्रेरणा विल ।

खुल्ला वातावरणं चिन्तन व सृजनाया स्वतन्त्रता जक हइगु मखु खनी । दुष्ट, भ्रष्टतय्त नं थ्वं थः याकथं जुइगु विकृत अवसर छ्यलेगु दु साहस नं बी यो खनी । उकिं प्रजातन्त्रलिसे अनेक विकृति व्यभिचारी नं न्यना वनीं । खःतु गुलि

गुलि दे आधुनिकीकरणया लँय् वनी, शहरीकरण जुजुं वनी, सभ्यताया नामय् मनूया जीवन गुलि गुलि स्वत्तुमत्तु स्वया वनी उलि उलि हे मनूया जीवन असर जुइ उलि हे विकृति विकराल व व्यापक जुया वनी। मनूतय्के उलि हे छलकपट यायेगु प्रवृति विकास जुइ। लोभ पाप वृद्धि जुइ। मनूत स्वार्थ ग्रस्त जुइ। पाखण्डीतय् बोलबाला जुइ। देशया जिम्मा कयाच्वंपिं नेतात बेइमान जुइ। व्यापारित शोषक जुइ। शिक्षा व्यापरया रुप ग्रहण याइ। लोक कल्याणया भाव शून्य जुइ। विकास सभ्यता नामय् थौं प्यखेरं खने दइगु वस्तुस्थिति थ्व हे जुइ। २०४६ साल लिपा मनुखं स्वर्णिम युगया कल्पना याःगु खः। उकी थौं जनसाधारण मोहभङ्ग जूगु दु।

छख्येर विकृति, विसंगति, दुष्टता, भ्रष्टता न्यनाच्वंगु दुसा मेख्यर सम्वेदनशील वुद्धिजीवी च्वमि, जनता थुज्योःगु प्रवृतिलिसे समना यायेत तयार जुयाच्वनी। हास्यव्यंग साहित्य नं समसायिक युगया विसंगति, विकृतिलिसे सामना यायेगु छगू कथंया तयारी खः, लोक कल्याणया लँय् जनतायात न्ह्याकेगु अभियान खः।

'हास्यव्यंग' धइगु नकारात्मक साहित्य थें खने दः वयेफु। कुंखिनेगु ध्याचू नकेगु थ्वया लक्ष जुयाच्वनी। थुकी छ्यलीगु प्रशंसा प्रशंसा मजुसे क्वफायेगु रणनीति जुयाच्वनी। तर हास्यव्यंग यथार्थय् नकारात्मक साहित्य मखु, थ्वया उद्देश्य स्वइतं ब्वः बीगु वा परपीडा जुइमखु। दुष्ट, मभिंपिं खुं, कालाबजारी, राष्ट्रविरोधी, जनताविरोधीतय् खिलापय् ब्वः बीगु धइगु सकारात्मक, रचनात्मक ज्या जुइ। हास्यव्यंगय् व्यंगयात हास्यया जलपतया ब्वय् बलय् थ्व सकारात्मक, रचनात्मक जक मखु सौन्दयात्मक नं खनेदइ।

नेपालभाषाया थौंया हास्यव्यंगया विकासया प्रथम चरणय् लक्ष्मी देव 'श्रान्त' मदनमोहंन मिश्र, सूर्यबहादुर पिवा, पुण्यरत्न बज्राचार्य पिनि देन लुमंके बहजू। वया लिपा थुगु ख्यःयात क्वातुका दीपिंलय् श्री कृष्ण अणु, भाजु पद्मरत्न तुलाधर, रामशेखरजुपिं खः। निगू चरणया हास्यव्यंगरकारपिं हास्यव्यंगया ख्यःयात तफा याना, समाजया विभिन्न ख्यलय् दुहां वनेगु कुतः यानादिल। पन्चायत ईया कुण्ठित वातावरणय् नं श्रीकृष्ण अणु, पद्मरत्न तुलाधर, रामशेखरजुपिंसं सशक्त व्यङ्गात्मक प्याखंत च्वया दबुली न्ह्यब्वल। ईया प्रहारं बचे जुइत वयक:पिसं थ:गु हास्यव्यंगयात गाक्कं प्रतिकात्मक स्वरुप बीमाल। उगु इलय् जनतायात थनेगु

खँय् वय्कि:पिनि प्याखनं गाक्कं योगदान व्यूगु दु ।

२०४६ लिपा वया नं देश अव्यवस्था व अराजकताय् दुनः वनाच्वंगु दु । देशय् अन्यौलया स्थिति भ्रं भ्रं तच्वया वयाच्वंगु दु । राजनैतिक नेतृत्वया कमजोरी याना जनता हाना: मदुगु स्थिति म्वाय् मालाच्वंगु दु । आर्थिक, राजनैतिक, सामाजिक फुक्क दृष्टिकोण देश भ्रं भ्रं ध्याचले दुना वनाच्वंगु दु । विसंगति, विकृतित लेंलें पुया खने दयाच्वंगु दु । थुज्यो:गु इलं जिम्मेवारी पूर्ण साहित्य, शैलीया मा:ग याइ । विकृति, व्यभिचारी, विसंगतियात पहिचान याना धुकियात निराकरण याये मफुगु साहित्य, शैली थौंया इलय् निरर्थक जुइ, अनुपादक जुइ । थ्व सन्दर्भय् हास्यव्यंग थौंया ईलं फयाच्वंगु ल्वय्यात उपचार यायेगु प्रभावकारी विधि जुइ । हास्यव्यंग छम्ह च्वमियात यथार्थ विमुख जुइ बी मखु, समसामयिक समस्याप्रति सम्वेदनशील याइ, गम्भीर याइ । हास्यव्यंगं समस्याप्रति मात्र भावनात्मक सहानुभूतिं जक क्यनी मखु, थ्वं थुकियां बौद्धिक विश्लेषण याइ, चिरफार याइ । थ्व चिन्तन प्रधान नं जुइ, भाव प्रधान जक मखु । 'हास्यव्यंङ्ग' दुने सामाजिक प्रतिवद्धता दइ । हास्यव्यंग पलायनमुखी जुइमखु, थ्वइके दायित्वबोध दइ, विकृति, विकारप्रति अनुत्तरदायी जुइ मखु· थ्व, सुधार थ्वया लक्ष जुइ, कल्याण थ्वया आजु जुइ ।

हास्यव्यङ्गप्रति थौं जन अभिरुचि दना वःगु दु । थौंया ईया चुनौतिलिसे ल्वायेगु ज्याभ:या रुपय् थ्वइत छ्यले फुसा थ्वं समाजय् परिवर्तन हइ । नेपालभाषा ख्यलय् हास्यव्यंगयात न्ह्याकेगु खँय् युवा हास्यव्यंगकारतय् योगदान न्ह्यथनेबह जुइ । हृदय प्रसाद मिश्र, केशरत्न शाक्य, निर्मल बज्राचार्य, सुरेश किरण, सौरभ शाक्य, सुभाषरामपिसं हास्यव्यंगयात न्ह्याकेत त:धंगु योगदान बियाच्वंगु दु । हास्यव्यंगयात विकास यायेत संस्थागत रुपय् नं कुत: त जुयाच्वंगु दु । थ्व सन्दर्भय् मुनास:, पलिस्था, चकना, बुरांख्य: ल्यायम्ह पुच:पिनि योगदानयात लुमंकेमा: । ख्यालिगुलु गुथि परिवार नं थौं नेपालभाषाया हाँस्यब्यंग्य ख्य:यात चककेगु अभिभारा कया: न्ह्या: वयाच्वंगु दु । भीगु हाँस्यब्यंगया स्पष्ट व गतिशिल व्यक्तित्व स्वनेगुलिइ भीगु कुत: जरुर फलदायी जुइ, भीसं विश्वास याये ।